

Kitap Tanıtımı/Book Review

Akgün, Atif ve İsmail Alper Kumsar. (2018). **Mübadil Türklerin Romani**. Ankara: Gece Yayınları.

Funda BULUT *

Türklerin “mübadele”, Rumların “andalayı” olarak adlandırdığı yakın tarihte Balkanlar’da yaşanan nüfus değişimi, toplumsal hafızalarımıza acı, ayrılık, gözyaşı, hasret, hüznün ve yeni umutlar kelimeleri ile birlikte kazınır. Yüz binlerce insanın doğdukları toprakları terk etmek zorunda bırakılması anlamına gelen mübadele, bugüne kadar farklı şekillerde tanımlanan bir zorunlu göç hadisesidir. Sözlüklerin “değişim, takas” gibi kısa tanımlarından farklı olarak bilimsel kaynaklarda “mübadele” şöyle tanımlanır:

* Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD.
E-posta: fbulut@kastamonu.edu.tr, Orcid:0000-0002-7101-3496

“İki ya da daha çok devlet arasında imzalanan bir protokol vasıtasıyla, hukuksal boyutu, coğrafyası, zaman aralığı, göç yolları ve araçları, taşınmazların durumu gibi meselelerin belirli esaslara oturtulmuş şekilde uygulandığı ve bunların (nüfusları değiş-tokuş edecek devletlerden oluşan) karma ve/veya uluslararası bir komisyon aracılığıyla yürütüldüğü ve/ veya denetlendiği; göç ettirilecek nüfusun ırk, din, dil gibi birtakım niteliklerinin ve göç edilen yer (ler) ile iskân birimlerinin daha evvel tespit edildiği; hatta göçmenlerin iâşe, sağlık gibi ihtiyaçları için özel birimlerin kurulduğu, sistematik ve kurallar çerçevesinde hayata geçirilen zorunlu nüfus hareketine mübadele denir” (Sepetçioğlu, 53).

Yakın tarihimizde hazin bir göç hikâyesi olarak nitelendirebileceğimiz mübadele, bir yandan Türklerin ve Rumların yaşadığı tatsızlıkları, sıkıntıları, acıları anlatırken diğer taraftan da suyun iki yanında yaşananları farklı bir gözle görmemizi sağlayan tarihi bir dönüm noktasıdır. 30 Ocak 1923'te Türk ve Yunan heyetleri arasında imzalanan “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'ne İlişkin Sözleşme ve Protokol”le kimin mübadeleye tabi tutulacağı, kimin hariç tutulacağı, mülklerinin tasfiyesi, göçün denetimi gibi konular karara bağlanırken pek çok insanın ata yurdundan ayrılması resmîleştirilmiştir. Kolektif hafızamıza kaybolmuş vatan, geride bırakılan sıra olarak işlenen mübadele, Yunanistan'da daha 1930'lardan itibaren pek çok esere konu olurken Türk yazınında ancak 1990'lardan sonra dikkat çekmeye başlamıştır.

“Türkiye ile Yunanistan arasında gerçekleşen nüfus mübadelesi karşılıklı olma özelliğine rağmen her iki ülkenin edebiyatlarına farklı yansımıştır. (...) Bu farkların en çarpıcı olanı mübadele olayının Türk edebiyatında çok sınırlı olarak yer almasıdır (...) Türk ve Yunan edebiyatlarında mübadelenin ele alınışında, bu ülkelerde ve bu ülkelerin etnik topluluklarında mevcut belli koşulları gözler önüne seren iki çok belirgin fark görmek mümkündür. Birinci fark, Türk tarafında mübadeleye karşı duyulan görece ilgisizliktir; Türk tarafı mübadelenin varlığını son yıllara kadar adeta yok saymıştır. İkincisi ise birtakım romanlarda karşımıza çıktığı biçimiyle vatan kavramına yüklenen özel anlamdır” (Millas, 329, 339).

Bu bağlamda Atif Akgün - İsmail Alper Kumsar'ın birlikte kaleme aldığı “Mübadil Türklerin Romanı” başlıklı kitabı da Türkiye'de yapılan mübadele çalışmalarındaki boşluğu doldurmak için atılmış önemli adımlardan biridir. Yazarlar da önsözde kitabın yazılış amacı ve alana katkısından kısaca söz ederken bu konuya değinirler: *“...Balkan Türklerinin muhaceret ve mübadele konulu romanları alanında hazırlanan bibliyografya denemesi ile bu alandaki araştırmalara bir katkı sağlama amacı güdülmüştür. Mübadelenin yakın dönem Türk romanındaki manzarasını ortaya koymayı hedefleyen bu eser, mübadele ve edebiyat konulu çalışmalara bir katkı sunabilirse amacına ulaşmış olacaktır” (Akgün-Kumsar, 10).*

Önsöz, Giriş: Mübadele Romanlarındaki Tarihi Arka Plan, Sonuç, Ekler ve Kaynakça dışında “Mübadele Romanı Üzerine” ve Mübadele Romanlarında Türkler ve Rumlar” olmak üzere iki temel bölüme ayrılan kitabın ilk bölümünde çeşitli alt başlıklar halinde mübadele romanının adlandırılma meselesi, Türk edebiyatında Mübadele romanları ve onların teknik özellikleri (zaman, kişi kadrosu, mekân, bakış açısı ve anlatıcı, dil ve üslup) ele alınmıştır. Birinci bölümün ilk maddesini oluşturan “Mübadele Romanı Adlandırması Etrafında Birtakım Düşünceler” başlığı altında tarihi romanın bir alt türü olarak değerlendirilen mübadele romanlarının göç romanlarından farkı üzerinde durulur. Kitapta da belirtildiği gibi mübadele romanlarının sürgün ve göç konulu romanlarından ayrılan yanı, göç hareketinin belli bir sistem ve takas usulü ile gerçekleşmesidir. Yine aynı bölümde Türk edebiyatında mübadele konusunu işleyen romanlar kısaca tanıtılarak Türk romanında yaklaşık yetmiş yıl görmezden gelinme nedenleri de sıralanmıştır. Bu nedenler arasında Millas'ın açıklamalarına ek olarak Türk milletinin sözlü kültüre yazılı kültürden daha fazla değer vermesi, romanın genç bir tür olması, sosyal meselelere temas eden tematik romana rağbetin azlığı, tarihi süreç, belli bir okur-yazar kitlesinin oluşumu, 1990'dan sonra dış Türklere yönelik ilginin artması... gibi olgular edebiyatımızda mübadele konusunun neden ihmal edildiğinin açık birer kanıtıdır. Türk edebiyatında-

kitapta da belirtildiği gibi- geç de olsa konu edinilmeye başlayan mübadele romanları, 2000’li yıllardan sonra ayrı bir isimlendirmeyle çalışma konusu edilecek kadar artış gösterir. Buna bağlı olarak mübadele öznesinin müstakil bir başlık olarak alındığı kitapta örneklem olarak on roman seçilmiştir. Bu romanlar kronolojik sırayla Feride Çiçekoğlu’nun Suyun Öte Yanı (1992), Kemal Yalçın’ın Emanet Çeyiz, Mübadele İnsanları (1998), Ali Ezger Özyürek’in Muhacirler-Bitmeyen Göç (2003), Sabâ Altınsay’ın Kritimu- Giritim Benim (2004), Nurten Ertul’un Kimlik (2006), Yılmaz Gürbüz’ün Mübadiller (2007), Yılmaz Karakoyunlu’nun Mor Kaftanlı Selanik, Bir Mübadele Romanı (2012), Akın Üner’in Çalı Harmanı, Mübadelenin Hazin Hikâyesi, (2012), Demet Altınyeleklioğlu, Ah Bre Sevda Ah Bre Vatan (2013) ve Belgin Karabulut’un Mübadele Günlerinde Aşk (2014) adlı romanlarıdır. Çalışmada örnekleme belirlerken mübadele romanlarının temel karakteristiğini ortaya çıkaracak eserleri seçmeye gayret ettiklerini söyleyen yazarlar, bunun yanında şu ölçütleri de göz önünde bulundurduklarını belirtirler: *“Bu anlamda romanların örneklenmesi, kahraman çeşitliliği, metinlerin gerçeklikle ilişkisi, yazarların profesyonel olup olmaması, mübadele romanlarındaki dönüşümün izlenebilmesi, yazarların ideolojik duruşları gibi ölçütlerin bu seçimde yönlendirici etkisi olmuştur”* (Akgün, Kumsar, 29). Seçilen örneklem romanlar, mübadelenin temel karakteristiği olan ikiliği (iki-mekân, iki kültür ve iki dil) yansıması açısından oldukça başarılı olmakla beraber belirlenen tematik çerçevede karşılaştırma fırsatı sunması yönünden de önemlidir. Mübadele romanlarının teknik özelliklerinin incelendiği bölümde okurun inceleme sırasında yaşayacağı sıkıntıları öngörerek hazırlanan dipnotlar da özellikle konuyla ilgili belli bir bilgi birikimi olmayanlara kolaylık sağlayacak niteliktedir.

Birinci bölümde “Mübadele Romanlarında Temanın İşleniş Bakımından Ortaklıklar” adını taşıyan başlık altında mübadeleye giden süreç, mübadele gemileri ve göç yolunda çekilen çileler, eski ve yeni vatanları arasında mübadiller, yeni vatanda yaşanan zorluklar, mübadele romanlarında ortak bir şahsiyet olan Mustafa Kemal Atatürk gibi konular ele alınır. “Eski ve Yeni Vatanları Arasında Mübadiller” ve “Yeni Vatanda Yaşanan Zorluklar” bölümlerinde gerek Rum gerek Türk mübadillerin vatanlarından ayrılırken çektikleri sıkıntılar, yaşadıkları acı olaylar, direniş mücadeleleri, “vatan, yurt memleket” kelimelerinin onlar için anlamı, dil öğrenirken yaşadıkları güçlükler gibi pek çok farklı mesele anlatılırken psikolojileri üzerinde durulsa da konu fazlaca detaylandırılmamıştır. Bu bölümler arasında en dikkat çekici noktalardan biri, bahsi geçen romanlarda çoğu zaman tarihsel bir kimlik ve bir fon karakter olarak ele alınan Mustafa Kemal Atatürk’ün Milli Mücadele dönemi ve sonrasındaki icraatlarının mübadillerin gözünden anlatılmasıdır. Mübadillerin yaşantısı hakkında geniş ve önemli bilgiler veren başlık, kitabın ikinci bölümünü oluşturan Mübadele Romanlarında Türkler ve Rumlar’a hazırlık niteliği taşımaktadır.

Mübadil Türklerin Romanı’nın ikinci kısmını oluşturan Mübadele Romanlarında Türkler ve Rumlar, beş temel bölüme ayrılmıştır. “Mübadele Romanlarında İki Farklı Yaklaşım: Milli ve Hümanist Söylem”, “Komşuluk İlişkileri”, “Çeteciler ve Çetecilik Faaliyetleri”, “Din, Din Adamları, Kültürel Değerler”, “Aşk ve Evlilik.” İlk başlık altında mübadele romanlarındaki Türk ve Rum algısının nasıl yer aldığı aktarılırken komşu ya da düşman millet karşısında hümanist ya da romantik- milliyetçi gibi iki farklı tutum sergilendiğinin altı çizilir. Bu bölümün en dikkat çekici yanı, eserlerdeki hümanist ve milliyetçi söylemin örneklerinin tablolar halinde okura sunulmasıdır. İkinci başlık altında yine romanlardan örnekler verilerek birbirlerinin düğün ve cenazelerine katılarak sürekli yardımlaşma içinde olan Türk ve Rumlar arasındaki genel çerçevede olumlu seyreden komşuluk ilişkilerinden söz edilir. “Çeteciler ve Çetecilik Faaliyetleri” alt bölümünde mübadeleden çok önce başlayan çetecilik faaliyetleri anlatılır. Bu bölümde Balkan savaşı yıllarında Yunanistan tarafında komitacılık adı altında işlenen zulüm gözler önüne serilirken Türk tarafında çeteci olarak öne çıkan isimler tasvir edilir ve her iki tarafta da halkın çetecilik faaliyetlerinden nasıl etkilendiği üzerinde durulur. Eşkiyacılık ve çetecilik kavramlarının birbirinden ayrıldığı incelemede her iki milleti karşı karşıya getiren bu faaliyetlerin tecavüz, adam öldürme, yağma... gibi trajik boyutu da romanlardan örneklerle ortaya konur: *“Göğüslerini kestiler? Uçlarını... Her akşam bir laf dolanırdı. Kemal’i kestik... kapı ardına siner*

beklerdik, babamız sağ döner mi diye!" [(Suyun Öte Yanı, 34). Akgün- Kumsar, 10]. Kitapta oldukça geniş yer tutan bir diğer başlıkta ise mübadele romanlarındaki din ve kültürel değerler meselesi ele alınır. Burada incelemeye tabi tutulan romanlarda dini hoşgörü, kutsal mekânların tahribi, dini değerlerden uzaklaşma, din değiştirme, inançlar arasındaki ortaklıklar, dini merasimlere katılım, mübadelenin dini kimliğe göre yapılmasının yanlışlığı, Türk ve Rumeli âdetleri, kültürel değerleri yansıtan edebi ürünler... gibi pek çok farklı konuya değinilmiştir. Beşinci başlıkta yani eserin son kısmında aşk ve evlilik konusunun roman için önemli bir kurgu malzemesi sayılabileceğini belirten yazarlar, mübadele romanlarında bu temanın farklı önem derecelerine göre mutlaka karşılaşılan bir motif olduğunu ileri sürerler. Çoğunlukla romanlarda mübadeleden bağımsız olarak ele alınmayacak olan aşk; eserlerin bazılarında memleketin simgesi, bazılarında etnik karşıtlık yüzünden bir trajedi unsuru olarak görülür ve ayrılık hüznü ile birlikte işlenir.

Mübadil Türklerin Romanı'na yazdıkları sonuç bölümündeki kısa değerlendirmede Akgün ve Kumsar, *"iki toplumun ortak yaşam sürdürebilmesinin neredeyse imkânsız bir hal aldığına ve bu bağlamda mübadele romanlarında mübadelenin haklı gerekçelere dayandığı yönünde temel bir algının olduğuna"* dikkat çekerek (Akgün-Kumsar, 164) "Ekler" bölümünün birinci kısmında çalışmada kullanılan romanların özetlerini ikinci kısmında ise Türk Edebiyatında Balkan Türklerinin Muhaceret ve Mübadele Konulu Romanları Üzerine Bibliyografya Denemesini okurun bilgisine sunarlar. Mübadil Türklerin Romanı, Yeni Türk edebiyatı araştırmacıları için olduğu kadar Tarih, Sosyoloji ve Balkan Türkleri Edebiyatı gibi alanlarda çalışacak kişiler için de önemli bir başvuru kaynağı niteliğindedir. Tarihin satır aralarına ve kurgunun derinliğine saklanan mübadele gerçeği, yapılan incelemelerle geleceğe taşınacak ve böylelikle yazarın kitabın başlarında yazdığı şu cümlede olduğu gibi: *"Atalarının at sırtında yalın kılıç fethettikleri yerleri, kağnılarla gemilerle terk etmek zorunda kalan çoğunun ismi unutulmuş onlarca mübadilin aziz hatırasına "* (Akgün-Kumsar, 11) sahip çıkılacaktır.

Kaynakça

- 📖 Akgün, Atif ve İsmail Alper Kumsar. Mübadil Türklerin Romanı, Ankara: Gece, 2018.
- 📖 Millas Herkül. "Türk Edebiyatında Nüfus Mübadelesi – Metinlerin Arasındaki Fısıltı", Ege'yi Geçerken 1923 Türk Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi. Der. Rennee Hirschon, çev. M. Pekin ve E. Altınay, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi. 2007.
- 📖 Sepetçioğlu, Tuncay Ercan. "İki Tarihsel Eski Kavram, Bir Sosyo-Kültürel Yeni Kimlik: Mübadele Nedir, Mübadiller Kimlerdir?" TSA, 18. 3 (2014), 49-83.